

**10 02 22 ЯЗЫКИ НАРОДОВ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ЕВРОПЫ, АЗИИ, АФРИКИ,
АБОРИГЕНОВ АМЕРИКИ И АВСТРАЛИИ**

**10 02 22 LANGUAGES OF FOREIGN COUNTRIES PEOPLES OF EUROPE, ASIA,
AFRICA, NATIVES OF AMERICA AND AUSTRALIA**

УДК 811.21/22 374.8

ББК81.-4

**МУЛОҲИЗАҶО РОҶЕЪ БА
САЙРИ ТАЪРИХИИ ВОЖАИ
ПАЛИТА/ФАТИЛА**

Хоҷаева Муқаддас Олимовна,
*номзади илмҳои филология, сармуаллимаи кафедраи
забони тоҷикӣ ДДХ ба номи академик Б. Гафуров
(Тоҷикистон, Хуҷанд)*

**НЕКОТОРЫЕ
СООБРАЖЕНИЯ ОБ
ЭВОЛЮЦИИ ЗНАЧЕНИЯ
СЛОВА ПАЛИТА/ФАТИЛА**

Ходжаева Мукаддас Олимовна,
*к.ф.н., старший преподаватель кафедры
таджикского языка ХГУ им. акад. Б.Гафурова
(Таджикистан, Худжанд)*

**SOME CONSIDERATIONS IN
REGARD TO THE EVOLUTION
OF MEANINGS IN
REFERENCE TO THE WORD
«PALITA/FATILA»**

Khodjayeva Muqaddas Olimovna,
*candidate of philological sciences, senior teacher of the
department of the Tajik Language under Khujand State
University named after academician B. Gafurov
(Tajikistan, Khujand) E-MAIL: sameev_51@mail.ru*

Вожаҳои калидӣ: лексикологияи таърихӣ, этимологияи калимаи палита/фатила, «Латоиф-ул-амсол»-и Рашидуддини Ватвот, фарҳангномаҳои қуруни вусто, забони оромӣ, забони арабӣ, забони форсии тоҷикӣ

Дар мақола сайри таърихӣи вожаи палита/фатила мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Дар асоси маводи фарҳангномаҳои қуруни вусто кӯшиши ба ҳарч дода шудааст, ки роҳҳои ба забонҳои арабӣ ва форсии тоҷикӣ ворид шудани калимаи палита/фатила муайян карда шавад. Фарзия пешниҳод шудааст, ки вожаи оромии палита алоҳида ба забони тоҷикӣ ва арабӣ ворид гардида бошад. Баъди паҳн шудани ислом гунаи муарраби калима фатила ба забони тоҷикӣ дохил шудааст ва то имруз дар баробари гунаи аслии муҳаффафаи пилта истифода мегардад. Ҳамчунин эҳтимол дорад вожаи палита аввал ба забони тоҷикӣ даромада, сипас ба арабӣ роҳ ёфта бошад. Дартар гунаи муарраби он фатила мукарраран ба забони тоҷикӣ ворид шудааст. Таъкид гардидааст, ки гунаи оромии вожа палита/пилта ва гунаи муарраби он фатила ба фонди фаъоли лугавии забони тоҷикӣ дохил мешаванд. Дар асоси маводи фарҳангҳои тафсирии забони форсӣ серистеъмолии вожаи палита/фатила дар забони муосири форсӣ собит карда шудааст.

Ключевые слова: фитиль, историческая лексикология, этимология слова палита/фатила, «Латаиф-ал-амсал» Рашид-ад-Дина Ватвата, средневековые толковые словари, ассирийский язык, арабский язык, персидско-таджикский язык

Статья посвящена этимологическому анализу значения слова палита/фатила. На основе материалов средневековых толковых словарей предпринята попытка внести ясность в пути проникновения слова палита/фатила в таджикский и арабский языки. Утверждается, что ассирийское слово «палита» могло независимо проникнуть в таджикский и в арабский языки. После установления ислама арабизированная форма слова «фатила» проникла в таджикский язык, где и поныне функционирует наравне с исконной усечённой формой «пилта». Также допускается гипотеза о проникновении слова «палита» сначала в таджикский язык, а затем из таджикского в арабский, с последующим «возвращением» в таджикский в арабизированной форме «фатила». Отмечается, что и ассирийская форма «палита/пилта», и арабизированная форма «фатила» входят в активный словарный запас таджикского языка. На основе современных толковых словарей проведен анализ употребительности слова палита/фатила в современном персидском языке.

Key words: historical lexicology, etymology of the word palita/fatila, «Latoif-ul-amsol» by Rashid-ad-din Vatvot, mediaeval interpretation dictionaries, Assyrian language, Arabic language, Persian-Tajik language

The article dwells on the etymological analysis dealing with the meanings of the word «palita/fatila». Proceeding from the assumption of the materials referring to the mediaeval interpretation dictionaries the author makes an endeavor to clarify the ways of penetration of the word «palita/fatila» into Tajik and Arabic languages. It is confirmed that the Assyrian word «palita» could have penetrated into both Tajik and Arabic languages irrespectively. After the establishment of Islam the Arabized form of the word «fatila» penetrated into Tajik where up to now its functions alongside with the primordial truncated form «pilta». She admits a hypothesis concerned with the penetration of the word «palita» at first into the Tajik language and later on from the Tajik into Arabic with subsequent «return» into the Tajik in the Arabized form «fatila». It is stressed that the Assyrian form «palita/pilta» and the Arabized «fatila» are included into an active word-stock of the Tajik language. Designing on the premise of modern interpretation dictionaries the author considers the usage of the word «palita/fatila» in Modern Persian language.

Матнҳои куҳани форсӣ ба ғайр аз арзиши адабию таърихӣ дорои аҳамияти ғавқулодаи луғавӣ мебошанд ва метавонанд дар муайян кардани сайри таърихӣ бисёр калимаҳо саҳми назаррас бигзоранд. Мутуни қуруни вусто на танҳо ҳазорон вожаю таъбирҳои тозаву нобро ҳифз кардаанд, балки аз онҳо роҷеъ ба асли баромади ин ё он калима низ маълумоти ҷолиби диққат ба даст овардан мумкин аст. Дар навиштаи зер кӯшиш ба харҷ меравад, мухтасаран сайри таърихӣ калимаи “палита/фатила” дар фарҳангномаҳои тафсирии қуруни вусто ва мавқеи он дар забони тоҷикӣ муосир ба риштаи таҳқиқ қашида шавад.

Дар байни осори шоир, адабиётшинос, фарҳангшиноси форсу тоҷик Рашидуддини Ватвот (асрҳои XI-XII) китоби “Латоиф-ул-амсол ва тароиф-ул-ақвол” мақоми

махсусро ишғол мекунад. Бино ба гуфти муаллиф ӯ ин асарро бо фармоиши Отсизи Хоразмшоҳ таълиф кардааст. Асари Ватвот дар таърихи фарҳангшиносии форсу тоҷик аввалин фарҳанги дузабонаи (арабию тоҷикӣ) зарбулмасалу мақол ба шумор меравад. Ватвот дар ин китоб 281 зарбулмасали арабиرو аз рӯи тартиби алифбо зикр намуда, сипас тарҷумаи онҳоро меорад. Дар аксар маврид шарҳи пайдоиши зарбулмасал ва мавриди истифодаи он зикр гардидааст(1). Ҳини тарҷумаю тавзеҳ Ватвот истеъдоду иқтидори забондонӣ ва завқи адабии худро ба ваҷҳи аҳсан зоҳир кардааст. Махсусан дар овардани вожаҳои ноби тоҷикӣ дар баробари алфози арабӣ саъйи болиғ ба ҳарч додааст.

Дар “Латоиф-ул-амсол” тахти шумораи 239 Ватвот масали зеринро овардааст:

“**Ма-н-нору фи-л-фатилати би аҳрақа мина-т-таъоди фи-л-қабилати**”. Тарҷумаи форсии зарбулмасал: “Нест оташ дар палита сӯзандатар аз душманонагӣ мар қабилаву хонадонро. Ин масал он ҷо бояд гуфт, ки хешовандон ва аҳли як қабиларо насихат кунӣ, то бо якдигар сохта бошанд ва тариқи адоват насипаранд, то хонадон ва қабила ба дасти душманон наҷфкананд ва барбод надиханд ва мувофиқатро кӯшанд (2, с. 155-156).

Мураттиби китоби “Латоиф-ул-амсол”, олими эронӣ Ҳабибаи Донишомӯз дар тавзеҳи мақоли мазкур шарҳи зайлро изофа кардааст: “Ин масал дар “Марзбоннома” ва тарҷумаи он (Ва оташ чунон насӯзад фатиларо, ки адоват бисӯзад қабиларо) дар “Асрор-ут-тавҳид” омадааст. Мусахҳеҳи “Асрор-ут-тавҳид” дар таълиқот ёдовар шудааст, ин шеърро, ки устод Фурӯзонфар дар ҳошияи ин китоб ба Саъдӣ нисбат додааст: “Оташ ҳаме насӯзад ҳаргиз фатиларо/3-он сон кучо адоват сӯзад қабиларо” дар осори Саъдӣ ва ҳеҷ маъҳази дигар наёфтаанд” (2, с.237-238).

Вожаи **палита** дар фарҳангҳои “Луғати Фурс”-и Асадӣ, “Маҷмӯат-ул-фурс”-и Ҷорутӣ, “Сихоҳ-ул-фурс”-и Наҳҷувонӣ, “Фарҳанги Қаввос”-и Фаҳри Қаввос, “Фарҳанги зуфонгӯе ва ҷаҳонпӯе”-и Бадриддини Иброҳим, “Тӯҳфат-ул-аҳбоб”-и Ўбаҳӣ, “Сурмаи Сулаймонӣ”-и Тақиуддин Авҳадии Балёнӣ дучор намешавад.

Аз фарҳангҳои ба мо дастраси қуруни вусто ин калима дар “Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ” мазкур аст. Инҷуи Шерозӣ ин вожаро чунин шарҳ додааст: **Палита бо аввали мафтӯҳ ва сокини максур ва йои маъруф ва тои фавқонии мафтӯҳ** - ҷома ва пунбаи тобдода бувад ва онро ба тозӣ **фатила** хонанд. (3, 2, с.1539) Худи вожаи “**фатила**” дар ин фарҳанг наомадааст.

Зикри он нуктаро ҷоиз медонем, ки вожаи “**ҷома**” дар шарҳи Инҷуи Шерозӣ ба маънои “**порчаи бофтаи подӯхта...**” (4,2, с.556) омадааст.

Инҷуи Шерозӣ ба ин вожа байти зерини Носири Хусравро шоҳид овардааст:

Чун ба дил андар чароғ хоҳӣ афрӯхт,

Илму амал боядат палитаву раған.

Ногуфта намонад, ки мураттиби “Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ” Раҳими Афиғӣ дар ҳошия дар девони Носири Хусрав ба ҷои вожаи **палита** омадани вожаи **фатиларо** қайд кардааст. Дар куллии чопи душанбегии Носири Хусрав низ вожаи **фатила** мазкур аст (5, 1, с. 545). Вале аксари фарҳангнависон, аз ҷумла Доиюлислом, Деҳхудо ва ғайра, ки аз ин байт тамассук чустаанд, гунаи **палитаро** овардаанд.

Раҳими Афиғӣ дар ҳошияи “Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ” се шоҳиди мансур аз “Таърихи Байҳақӣ”, “Маориғ”-и Баҳовалад, “Тафсири Кембриҷ” ва як шоҳиди манзум аз

“Ҳадиқат-ул-ҳақиқа”-и Саной низ овардааст. Вожаи **палита** дар ҳамаи мисолҳо ба маънои палитаи чароғ омадааст.

Ҷолиби диққат аст, ки бо вучуди дар забони форсии тоҷикӣ роиҷ будани вожа, ки дар ин бора мисолҳои манзуми мансури Ҷавҳаршинос шаҳодат медиҳанд, дар фарҳангҳои давраи аввали таърихи фарҳангнавирии форсу тоҷик (асрҳои XI-XIV) калимаи мазкур дар ягон фарҳанги то имрӯз маҳфуз дучор намешавад.

Муаллифи “Бурҳони қотеъ” ин вожаро бо шарҳи зайл овардааст: “ **Палита** ба фатҳи аввал ва Ҷавҳаршинос бар вазни харита хоҳ фатилаи чароғ бошад ва хоҳ фатилаи доғ.” (4, 1, с.417).

Манзур аз доғ дар ибораи фатилаи доғ чароҳат ва захм аст. (6, 1, с.394)

Соҳиби “Фарҳанги Рашидӣ” вожаи **фатиларо** наёвардааст. Ғиёсуддини Ромпурӣ саъй намудааст, этимологияи вожаи **палита** ва **фатиларо** ҳатталмақдур возеҳ созад: “**Палита** пунба ё ресмон ё латтаи тобдода; ва фатила лафзи арабист алоҳида маъхуз аз фатл, ки ба маънои ресмон тофтан аст. Зоҳиран палита мубаддали фалита хоҳад буд. Ва фалита муштақ аз фалат, ки ба маънои ногоҳ аст. Ва фалита ба маънои ногоҳгиранда бошад, яъне ҷалд ва ногоҳгирандаи шӯъла. Ё он ки фалита қалби фатила бошад (7,1,с.167-168). Дар моддаи луғавии **фатила** мазкур аст: “**Фатила** маъхуз аз фатл, ки (ба фатҳ аст) ба маънои тофтан ва тобидан; ва касоне, ки фалита (ба тақдими лом) хонанд, хатост (аз “Баҳори Аҷам”); ва баъзе ғуянд агар фалита муштақ аз фалат, ба маънои ногоҳ гуфта шавад ва маънои он ногоҳгирандаи шӯъла, ай ҷалдгирандаи шӯъла ғуянд, дуруст бошад” (7, 2, с.97). Муаллифи “Ғиёс-ул-луғот” фарз кардааст, ки **палита** мубаддали **фалита** аст. **Фалита** бошад аз решаи арабии **фатл** сохта шудааст. Ҷамҷунин аз ишораи Ғиёсуддин “... **фалита** (бо тақдими лом) хондан хатост...” ба хулосае расидан мумкин аст, ки дар аҳди соҳиби “Ғиёс” гунаи **фатила** низ мавриди истифода будааст.

Лоло Тикчанд Баҳор дар “Баҳори Аҷам” вожаи **палитаро** чун моддаи луғавӣ зикр накардааст. Дар моддаи луғавии **фатила** чунин изҳори назар кардааст: “**Фатила** ба маънои мафтул, маъхуз аз фатл ва фатоил ҷамъ ва форсиён пунбаи тофтара ғуянд, ки дар чароғ андозанд ва онро палита низ хонанд... ва ғунча аз ташбеҳоти ўст ва бо лафзи тофтан ва кардан ва ниҳодан ва сўхтан мустаъмал.

Тобад фатила зулфи ту аз баҳри доғи мо,

Рӯят зи тоби меҳр фурузад чароғи мо. (Мулло Муфиди Балхӣ)

Пунба ки шуд пӯшиши танро фароғ,

Чанд фатила куняи дар чароғ. (Амир Хусрав)

Дӯш ба сина аз ғамат, масти ҷунуни шиқи ту,

Хост фатилае ниҳад, сўхт тамои хеиро. (Мулло Шонии Такалу)

Доғи ғамат зи синаи андӯҳгин шукуфт,

Аз ғунҷаи фатила гули оташии шукуфт (Шафеи Асир)

Ва бар ин қиёс: **фатила бар доғ гузоштан** ва **бар доғ ниҳодан** ва **фатила хӯрдани захм ва чароғ.**

Сайде, ки тири ғамза аз он дилситон хурад,

Заҳмаи фатила дархури зӯри камон хурад. (Фитрат)

Касе, ки дар дили ман тӯҳмати фароғ ниҳад,

Фатилаи дигарам бар чароғи доғ ниҳад. (Боқии Қошонӣ)

Илоҷи дарди худ аз аҳли эътибор маҷӯ,

Касе фатилаи анбар ба доғ нагзорад. (Мӯҳсини Таъсир)

Сипас Баҳор ду ибора “фатила шудани мӯ” ва “фатила анбар”-ро бо шоҳидҳои манзум овардааст. (8,3,с.1570).

Қобили таваҷҷӯҳ аст, ки аксари мисолҳои Лоло Тикчанд Баҳор ба таъйиди маҳз маънои тиббии фатила, яъне тампон омадаанд.

Дар боло ҳини иқтибоси тавзеҳи муаллифи “Ғиёс-ул-луғот” аз эроди ӯ нисбат ба соҳиби “Баҳори Аҷам” дидем, ки Ромпурӣ гунаи **фалитаро** нодуруст мешуморад. Дар чопи техронии фарҳангномаи “Баҳори Аҷам”, ки онро Козим Дизфулиён ба нашр омода намудааст (8, с. 583), гунаи **фатила** мазкур аст. Ва ин ҳолат шоҳиди он аст, ки Ғиёсуддини Ромпурӣ нусхаи дигари “Баҳори Аҷам”-ро зери даст доштааст, ки дар он гунаи **фалита** сабт будааст.

Сайид Муҳаммад Алӣ Доиюлислон дар “Фарҳанги Низом” дар шарҳи моддаи луғавии **палита** менависад: “**Палита (форсӣ)** пунба ё латтаи тобдода ё ресмони кулуфт, ки дар қадим дар миёни равшан гузошта, барои чароғ равшан мекарданд. Низ порчаи камарзи кулуфт, ки дар чароғҳои қадим бо нафт месӯзанд, низ ҳар пунба ё латтаи тобдода... Акнун дар такаллум ва таҳрир фатила истеъмол мекунанд, ки арабист ба маънои ресмон ва ғайраи тобдода. Аммо палита муҳаррифи фатилаи арабӣ аст ё лафзи фатилаи арабӣ ва палитаи форсии қадим ҳар ду аз як лафзи ошурӣ гирифта шудааст. Аз ин қабил иттифоқот бисёр аст, чи форсии қадим аз забони ошурӣ алфоз гирифта ва забони арабӣ, ки худ бародар ё наваи ошурӣ аст, ки ҳар ду забони сомӣ аст. Дар бисёре аз деҳоти Эрон ҳам фатиларо палита гӯянд”. (9,2,с.14)

Ва дар моддаи **фатила** овардааст: “**Фатила** (арабӣ, исм) ресмон ё пунба ё порчаи тобида (ом); дар тибби қадим шофӣ, ки махсуси дубур бошад. (9,4,с.14)

Муаллифи “Фарҳанги Низом” аввалин касест, ки ба ошуриасл будани вожаи **палита** ишора кардааст. (“Фарҳанги Низом” солҳои 1928-1939 дар Ҳайдарободи Дакан чоп шудааст). Гузашта аз ин ӯ ду фарзияи дигар пешниҳод кардааст: 1) вожаи **палита** муҳарриф, яъне гунаи таҳрифшудаи **фатилаи** арабист. Ба ибораи дигар, вожа аз арабӣ ба форсӣ гузаштааст; 2) **Палитаи** форсӣ ва **фатилаи** арабӣ ҳар ду бидуни иртиботи мутақобила аз ошурӣ иқтибос шудаанд. Ва фикри дуюмашро бо далели дар деҳоти Эрон то ҳол роиҷ будани **палита** тақвият додааст. Дар бораи дар Эрон ва Тоҷикистону Ўзбекистон мавриди истифода будани **палита/патила/фатила** каме поёнтар таваққуф мекунем.

Баъди Доиюлислон олими маъруфи Эрон Муҳаммад Муин дар ҳошияи “Бурҳони қотеъ” вожаи иқтибосӣ будани палитаро истинодан ба мақолаи Тақизода қайд кардааст: “**Фатила** ба фатҳи аввал ва чаҳорум (арабӣ) - палита аслан оромӣ ва сурёний аст (Тақизода. Маҷаллаи Ёдгор, соли чаҳорум, шумораи 6,22); афрӯза ва палитаи чароғ - ҳар наҳи хоми тофташуда, ки дар миёни чароҳат ва думал гузоранд, то даҳани он банд нашавад ва рим аз он болояд, он чи дар ҳаммом аз чирки бадан ба воситаи молидани даст ва бо кеса тофта гардад. “Нозимулатиббоъ” ва р.к. Луғатнома: палита”. (4,3,с.1440)

Мақолаи Тақизода, ки Муин ба он ҳавола кардааст, таҳти унвони “Лузуми ҳифзи форсии фасеҳ” соли 1326 (1948) дар маҷаллаи “Ёдгор” нашр шудааст ва мавзӯи асосии он муносибати форсизабонон ба вомвожаҳо дар забони форсии муосир аст. Аз ҷумла дар саҳифаи 22 муаллиф дар бораи калимаҳои аз дигар забонҳо ба форсӣ воридшуда менависад: “**Ва аз луғоти оромӣ ё сурёний: шанбе, коса, шайпур, шайдо,**

ҷухуд, тобут, кашиш, Масеҳо, палита (фатила), дул (далв), бурё, гунбад, душоб, гавд, ашқӯб (сақфи хона, ҷўббасти шервонӣ), гозур (қоргаре, ки намад ё порчаи пашмиро мемолад), тут, шокул ва шояд гӯр (ба маънои қабр) (10, с. 22).

Ҳамин тариқ, дар асоси маълумоти фарҳангнависони қуруни вусто ва муосир метавон ба хулосае, расид, ки вожаи **палита** дар қуруни вусто дар забони адабии форсии тоҷикӣ ҳам дар шакли аслии **палита** ва ҳам дар гунаи муарраби **фатила** мавриди истеъмол будааст.

Ба мақсади возеҳ сохтани то ҷӣ андоза роиҷ будани ин вожа дар забони форсии муосир маводи баъзе фарҳангномаҳои мӯътабари форсиро аз назар мегузаронем. Дар “Луғатнома”-и Деххудо ба ин вожа шарҳи зерин дода шудааст: “**Палита** (исм) пунба ё латтаи тобдодаро гӯянд ва муарраби он фатила аст, хоҳ фатилаи чароғ бошад ва хоҳ фатилаи доғ (БК); пунба ё ресмон ё латтаи тобида барои чароғ, зубола, зуббола (Мунтахиюлираб). Он чи ҳосил ояд аз чирк чун палита хурд ва борик онро фатил хонанд (Абӯфутӯҳи Розӣ). (11,13, с.1442)

Муаллифи “Луғатнома” дар бораи асли баромади вожа изҳори назар намекунад ва танҳо бо овардани гунаи муарраби он иктифо меварзад.

Дар “Фарҳанги форсӣ”-и Муин **палита** ба ду маъно шарҳ шудааст: 1.пунбаи тобдода, фатила; 2. (дар чароҳат) мисбор. (12,1,с.811-812) Муҳаммад Муин ҳамчунин дар моддаи луғавии **палита** ибораи “бартар кардани палита”-ро ба маъноҳои “боло кашидани фатилаи чароғ” ва “бар даъвӣ афзудан” (маҷозӣ) зикр намудааст. Аз муштақоти ин вожа Муин танҳо калимаи “**палитагӣ - тофта будан чун фатила, фатила будагӣ**”-ро овардааст.

Ҳамин муаллиф вожаи **фатиларо** дар ду маънӣ зикр кардааст: 1.фатилаи чароғ; 2. пизишкии қадимӣ. шоф, шиёр; фатилаи чароҳат - он ҷӣ аз пунбаи сустбофта ё порчаи тунук, ки ба даҳона ва даруни захм ниҳанд, то зоҳири он мултайм нашавад ва чирк дар дарун намонад; фатилаи шамъ; пилтаи анбар.

Сипас Муин вожаҳои мураккабу ибораҳои зеринро бо иштироки калимаи **фатила** меорад: **фатилатоб** (касб), **фатиласӯз** - шамъдон, **фатила шудан** (мӯй), **фатила кардан**, **фатиламӯ** (12,2,с.2488).

Чи тавре ки мебинем, дар ин фарҳанг вожаи **палита** ва як ибораро бо қорбасти ин калима ва як вожаи муштақ (**палитагӣ**) зикр шудааст. Дар мавриди **фатила** бошад, панҷ калимаю ибора оварда шудааст.

Соҳиби “Фарҳанги бузурги сухан” бо ишораи “қадимӣ” вожаи **палитаро** шарҳ дода, аз Аҳавайнии Бухорой шоҳидҳо овардааст(13,2,с.1414).

Ҳамин муаллиф дар шарҳи вожаи **фатила** гуфтааст: “**Фатила** (ар. фатила, муарраб аз **оромӣ**)”. Сипас маъноҳои вожаро меорад. Дар ташреҳи ӯ ба ғайр аз маъноҳои дар боло зикргардида як маънои нави вожа “**банде зинатӣ, ки барои либос медӯзанд**” илова шудааст. Ҳамин тариқ Ҳасани Анварӣ низ оромиасл будани вожаи **палита/фатиларо** таъкид кардааст.

Ҳасани Анварӣ ба ғайр аз ҳуди вожаи **палита** як ибораи фразеологӣ “**палита бар ту кардан** (қад.) маҷоз бар гуфта ё иддаи худ афзудан бо шоҳид аз “Таърихи Байҳақӣ” ва “**палита кардан**” (масдари феъли мутааддӣ қад.) - фатила кардан бо мисол аз Аҳавайнӣ ба маънои тампон зикр намудааст.(13,2,с.1414) Вожаи **фатиларо** бошад ӯ ба шаш маъно меорад: “**Фатила** (ар. фатила, муарраб аз **оромӣ**) 1. Қитъаи кӯчаке аз

пунба ё порчаи пунбаи... ило охир ба маънои фатилаи чароғ; 2.Ресмоне ё банде оғишта ба маводи мунфачира, ин барои мунфачир кардани бамб аз роҳи дур ба он васл мешавад; 3. Банде зинатӣ, ки ба либос медӯзанд; ҳар чизи печонидашуда ва лӯла шуда (фатилаи чирк, фатилаи остин); 4. Ҳар чизи печонидашуда ва лӯлашуда; 5. (гуфтуғӯй) (пишишкӣ) даран; 6. (сохтмон) ҳар барҷастагии мудаваар ва печдор. (13, 6, с.5137) Сипас панҷ калимаю ибораи дигарро бо қорбасти ҳамин калима овардааст (**фатила шудан, фатила кардан, фатила гузоштан, фатилапеч ва вожаи фатил, ки дар шарҳи он ба калимаи “фатила” ҳавола рафтааст**) (13,6,с.5137).

Дар “Фарҳангномаи форсӣ”-и Ғулумҳусайн Садрии Афшор танҳо як вожаи **палита** бо эзоҳи номутадовил будани он оварда шуда, бо калимаи **фатила** шарҳ ёфтааст. (14,1,с.695) Садрии Афшор дар ҷилди сеюми фарҳангаш шаш маънои вожаи **фатиларо** овардааст. Ғайр аз ин ӯ ибораҳои фразеологӣ **фатиларо боло кашидан** ба маънои бар шиддат афзудан, **фатиларо поён кашидан** ба маънои шиддатро паст кардан ва сифати **фатилагиро** зикр кардааст. (14,3,с.1968-1969)

Ҳасани Амид вожаи **палитаро** чун моддаи луғавӣ наовардааст, вале дар моддаи **фатила** мегӯяд: “**Фатила (арабӣ), палита, пунба ё латтаи тобдода, пунбаи тобида ё навори нахӣ, ки дар чароғи нафтӣ мегузоранд, фатоил ё фатилот, ҷамъ.** (15,с.902) Чи тавре ки мебинем, муаллифи “Фарҳанги Амид” аз овардани се маънои дигари ин калима худдорӣ кардааст.

Бино ба шаҳодати оқои Масъуди Аҳмадванд, вобастаи фарҳангии Эрон дар вилояти Суғд дар лаҳҷаи лурӣ гунаҳои **фатила** ва **фитила**, дар шимоли Эрон гунаҳои **палита** ва **пилита**, дар ш. Гургон бошад, гунаи **пилта** низ мавриди истифода будааст.

Дар фарҳангҳои форсӣ ба русӣ ҳар ду гунаи ин калима, ҳам **палита** ва ҳам **фатила** мазкур аст. Масалан дар “Фарҳанги форсӣ ба русӣ”-и Ю.А.Рубинчик вожаи **палита - фитиль** тарҷума шудааст (16,1,с.302). Барои вожаи **фатила** бошад маънои зеринро зикр кардааст: 1.фитиль, запал; 2.бикфордов шнур; 3. мед. тампон (16,2,с.221).

Акнун мавқеи ин ду калимаро дар забони муосири тоҷикӣ ва фарҳангҳои дар қарни XX дар Тоҷикистон ҷопшуда мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Дар “Фарҳанги забонитоҷикӣ” вожаи **палита** наомадааст, вале мураттибони фарҳанг калимаи **пилтаро** ба ишораи “**ниг. фатила**” овардаанд (6,2,с.61). Дар ҷилди дуюми фарҳанги мазкур **фатила** ба се маъно: фатилаи чароғ, фатилаи тиббӣ ва чароғ зикр шудааст (6,2,с.426). Ҷолиб аст, ки дар шарҳи маънои якуми **фатила** “ресмони ғафси аз пахта тофта, ки дар чароғи пилтасӯз ва шамъ гузошта мешавад” калимаи **пилтасӯз** истифода шудааст, ҳарчанд худ ин калима ба ҳайси моддаи луғавӣ дар фарҳанг наомадааст. Аз муштақоти ин калима дар фарҳанг танҳо вожаи **фатила-гуссуффа** ба маънои “**фатилаи зардӣ; чароғе, ки шӯълаи он одамон ва чизҳоро зард нишон медиҳад**” мазкур аст. Ногуфта намонад, ки мураттибон баромади ин калимаро арабӣ нишон додаанд.

Дар “Луғати нимтафсирии тоҷикӣ”-и Айнӣ калимаҳои зерини мавриди назари мо омадааст.

Пилта - пахта, ресмон, латтаи бофта, ки дар чароғ даргиронанд; милтиқи қадимаро бо вай оташ диҳанд, дар миёнаҳои абра ва астари каллапӯшҳо ва қулоҳҳо гузоранд.

Пилтакаш - сӯзани дарози ғафс аст, ки бо вай дар каллапӯшҳо пилта мегузаронанд (17.12,с.284).

Фатилағ 1. Печидағй; 2. Чанд риштаи дар як чо тофта ё бофта, ки дар чароғ даргиронанд; 3. Чароғи пилтағй асбоби рӯшноии даври қадим.

Фатиламӯй - зан ё духтаре, ки мӯяшро хаму печдор карда гузошта бошад (17,12,с.412).

Дар фарҳанги С.Айнӣ **пилта** ё **фатила** ба ҳайси истилоҳи тиббӣ, меъморӣ ё сохтмон, **пилтаи** (фатилаи) чирки бадан сарфи назар шудааст.

Дар ҷилдҳои дахлдори “Энсиклопедияи советии тоҷик” ҳам вожаи **пилта** ва ҳам вожаи **фатила** ба ҳайси моддаи луғавӣ оварда шудааст: “**Пилта** (аз арабӣ пилта) 1. Қоғаз ё пахтаи тофта, ки ба лағандаи тоқӣ ё гиребони яктаҳу чома ва ғайра бо сими махсус - пилтакаш медароранд. Пилта ба тоқӣ шакли махсус медиҳад, гиребони яктаҳу чомаро саҳт мекунад; 2. Ресмони ғафси аз пахта тофта, ки дар чароғи пилтасӯз ва шамъ гузошта мешавад; дар истеҳсолоти ресмонресӣ - дастаи ковоки нахҳои дарози мутавазӣ, ки каму беш ҳамвор карда шудаанд; онро дар мошинҳои шонакунӣ ҳосил мекунад; 4. пилта (шнур) барои афрӯхтани зарядҳои тарканда (мас. дар аслиҳаи пилтағй). (18,5,с.601).

Фатила, тампон, сабиҳ. 1. Як порча (ҳамвор ва лӯнда) докаи покро гӯянд, ки барои нигоҳ доштани хун ё берун кардани чирк ба даруни ҷароҳат ё сатҳи он гузошта мешавад. Мӯҳлати гирифтани фатила ба таъиноти он вобаста аст; 2. Ресмони ғафси пахтадофтест, ки дар чароғи пилтасӯз ва шамъ мегузоштанд. (18,7,с.542)

Маълумоти дар бораи **пилтаю фатила** овардаи ЭСТ бино ба тақозои таъиноти ҳуди энсиклопедия нисбатан васеъ аст. Танҳо дар ҳамин китоб **пилта** чун истилоҳи истеҳсолоти ресмонресӣ шарҳ шудааст. Фақат маълум нест, ки дар кадом асос мурағатибон **пилтаро** маъхуз аз арабӣ мешуморанд. Ҳамчунин чанд маънои дигари **пилта/ фатила** аз мадди назари мурағатибони доиратулмаориғ берун мондааст.

Соли 2012 Пажӯҳишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикии Сафорати Эрон дар Тоҷикистон “Фарҳанги Доро”-и шоир Доро Наҷотро ҷоп кард, ки, бино ба таъкиди муаллиғ, дар зерунвори китоб “**баргузидаи тағсири беш аз панҷ ҳазор вожа, истилоҳ, таркиб ва ибораҳои забони форсии тоҷикӣ**”- ро дар бар мегирад.

Доро Наҷот вожаи **пилтаро** чунин шарҳ додааст:

1. **Пилта (= фатила)(и.)** 1. Бофтаи борик аз пунба, ки як нӯки он андаруни зарфи карасиндор (ё равғандор дар чароғи сиёҳ) ва нӯги дигараш, ки бояд шӯълавар шавад, дар сархонаи чароғ қарор мегирад; фатила муар.; пилтаи чароғ...

2. (= **палита**) “пунба ё ресмон ё латтаи тобдода” (Ғиёс) .

3. Тофтаҳои зинатӣ аз пахта, ки дар нӯги мӯ ё дар нӯги риштаҳои ҷамолакии духтарону бонувон насб мешавад; пилтаи мӯ... (19, с.351).

Возеҳ аст, ки қисми зиёди маъноҳои истилоҳии **пилта/палита/фатила** аз мадди назари Доро Наҷот берун мондааст. Ў **пилтаро** калимаи тоҷикиасл ва **фатиларо** муарраби он, яъне вожаи аз тоҷикӣ ба арабӣ гузашта пиндоштааст.

Вожаҳои мавриди назари мо дар ҳамаи фарҳангҳои дузабонаи тоҷикӣ-русӣ ва русӣ-тоҷикӣ низ мазкуранд.

Дар “Фарҳанги русӣ-тоҷикӣ”, ки соли 1933 дар ду ҷилд аз ҷоп баромадааст ва мурағатибони он С.Р. Ализода, А. Исмоилзода, Р. Ҳошимов, М. Юсупов мебошанд, вожаи “**фитиль-фатила, пилта**” ва вожаи “**фитильский – мансуб ба фатила, пилтағӣ**” тарҷума шудааст (20, 2, с.588).

Дар “Фарҳанги тоҷикӣ-русӣ, ки соли 1954 таҳти назари М.В. Раҳимӣ ва Л.В. Успенская аз чоп баромадааст, **фатилаю ҳам пилта** бо муштақоти гуногун оварда шудааст:

Фатила – 1.вьющийся, кудрявый, завитой; 2. всклокоченный (о волосах), **фатила кардан** а) завивать (волосы); б) растрепать, взлохматить (волоса); б) растрепаться, разлохматиться.

Фатилакунӣ – завивка; **фатилакунии мӯй** – завивка волос.

Фатиламӯй 1). кудрявый, с вьющимися волосами; растрёпанный, со всклокоченными волосами (21, с.409).

Пилта 1. Фитиль; 2. Скрученный жгутиком кусочек ваты или свернутый трубочкой кусочек бумаги, которые прокладываются между простроченной лицевой стороной и подкладной тюбетейки или ворота халата для придания им жесткости.

Пилтабахмал – вельвет

Пилтакаш – железная спица, при помощи которой вставляют скрученные жгутиком кусочки ваты или свернутые трубочкой кусочки бумаги между простроченной стороной и подкладкой тюбетейки или ворота халата для придания им жесткости.

Пилтасӯз – фитильный, **чароғи пилтасӯз**– фитильный светильник; светильник, в котором горит фитиль (21, с.307).

Дар нашри «Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ»-и нав, ки соли 2006 аз чоп баромад, **фатилаю пилта** бо муштақоти зерин омадааст:

Фатила 1. фитиль (в лампе, свече и т.д.); 2.мед. тампон = - пахтагин – тампон ватный.

Фатила 11. Тарҷумаи мазкури ЛТР тақроп шудааст.

Фатилакунӣ – тарҷумаи мазкури ЛТР тақроп шудааст.

Фатиламӯй – тарҷумаи мазкури ЛТР тақроп шудааст.

Фатиласӯз-подсвечник.(22,с.628-629)

Пилсӯз – фитиль; **пилсӯзи чароғ** - ламповый фитиль; пилсӯз аз ғӯш гирифтаи пер. прислушаться, внимательно слушать; 2. Пилта (тақропи шарҳи ЛТР); 3. Лента для пряжи; 4. Пилта (кусочек ваты, вплетаемый в косички); 5. тех. детонационный шнур.

Пилтабахмал – вельвет.

Пилтағӣ – фитильный; чароғи пилтағӣ – фитильная лампа.

Пилтакаш – спица (тақропи шарҳи мазкури ЛТР).

Пилтапеч – вьющиеся, завитой.

Пилтасӯз - фитильный; милтиқи пилтасӯз – фитильное ружьё; раз. мигалка, копилка; чароғи пилтасӯз – фитильный светильник.

Пилтачароғ – фитильный светильник (22,с.467).

Дар с. 178 ҳамин фарҳанг вожаи “**даврапилта**” ба маънои чароғи карасинии дорои пилтаи мудаввар бо ишораи “уст.” (кӯҳна) омадааст. (22, с.178).

Аз калимаҳои мураккабе, ки бо вожаи **фатила** сохта шудааст ва дар фарҳангномаҳои форсӣ зикр гардидаасту дар тоҷикӣ мавҷуд нест, **фатилатоб** ба маънои «он ки фатилаи шамъ ва чароғ тобад ва фурушад» (12, 2, с. 2488), фатилтапеч – як навъи усули ғӯштиро номбар кардан лозим аст. Ҳамчунин ҳуди калимаи **фатил** низ дар фарҳангу луғатҳои тоҷикӣ наомадааст.

Лозим ба таъкид аст, ки калимаи **фатила** дар шакли **фитиль** ба забони русӣ тавассути туркӣ дохил шудааст. “**Фитиль** –иля, м. (турк. лотинӣ, арабӣ-лотинӣ) 1.

Лента, жгут или шнурок, служащие для горения в некоторых осветительных и нагревательных приборах. 2. Горючий шнур для воспламенения зарядов, для передачи огня на расстояние при производстве взрывов. 3. Жгут из мягкого материала, пропитываемый каким-нибудь составом (смазывающим, лекарственным).

Фитилёк - уменьш. от **фитиль**.1,3. **Фитильный** - относящийся к **фитилю** 1-3, **фитилем**” (23, с.570-571).

Калимаҳои мавриди назар аз забони тоҷикӣ ба ўзбекӣ низ гузаштаанд. Дар фарҳанги “Ўзбек тили эзоҳи луғати” калимаи **фатила** (24, 4, с.334) бо ишора “а”, яъне арабиасл будани он мазкур аст.

Мушоҳида мешавад, ки теъдоди калимаҳои бо **фатила** сохташуда дар забонҳои форсию тоҷикӣ қариб баробар ва ҳаммаъно мебошанд. Вале калимаҳои бо **пилта** сохташуда дар забони тоҷикӣ назар ба **палита** дар забони форсӣ ба маротиб зиёд аст.

Дар забони тоҷикӣ ҳам вожаи **фатила** ва ҳам калимаи **пилта** аз ҷумлаи лексикаи ғайри забон мебошанд. Калимаи **фатила** бештар хоси забони адабӣ ва китобатӣ аст. Вожаи **пилта** ҳам дар забони адабию забони гуфтугӯӣ ва ҳам шеваҳо бештар мавқеъ дорад. Як қисми истилоҳҳои бо вожаи **пилта** сохташуда бевосита ба тарзи зиндагии тоҷикон, дурусттараш либоспӯшии онҳо ва мутаносибан тарзи тайёр кардани сарулибос марбут аст: **пилта** дар маънои дуҷоми он пилтабахмал, пилтакаш, пилтаи мӯ.

Чизи дигаре, ки хеле ҷолиби диққат аст, ҳудуди маъноию услубии истемоли ин ду вожа дар забонҳои форсию тоҷикӣ мебошад, ки на ҳамеша ба ҳам мутобиқат дорад. Дар баъзе мавридҳо дар ин ё он тобиши маъноӣ қорбасти вожаҳои мавриди назар аз ҳам фарқ мекунад. Масалан, соҳибони фарҳангномаҳои форсӣ зикр кардаанд, ки “он чӣ аз чирки бадан ба ангушт тобанд” (Муин) ва “ҳар чизи печонидашуда ва лўлашуда (фатилаи чирк, фатилаи остин)” (Ҳасани Анварӣ), бо вожаи **фатилу фатила** ифода мешавад. Дар забони тоҷикӣ бошад ин мафҳум бо вожаи **пилта** ифода мешавад. Дар забони форсӣ, бино ба гуфти Муин, **фатиласўз** ба маънои шамъдон ба қор меравад. Дар забони тоҷикӣ вожаи **пилтасўз** маънои чароғи пилтасўзро дорад, ки онро ба ин маънӣ **фатиласўз** намегӯянд. Гузашта аз ин, дар забони тоҷикӣ барои ифодаи мафҳуми чароғе, ки он тавассути сўзиши пилта равшанӣ медиҳад, яъне “фитильный светильник” ду вожаи мураккаб **пилтасўз** ва **пилтачароғ** ба қор меравад (22, с. 467).

Дар байни тоҷикон калимаи **пилтаро** ба маънои тофтаи зинатӣ аз пахта, ки дар нўти мўй ё дар нўти риштаҳои ҷамлаки духтарону бонувон насб мешавад (Доро Наҷот) хеле зиёд ба қор мебаранд. Масалан, дар лаҳҷаи Хучанд мегӯянд: “**Бува шумо мўма пилта қада монид**”. Вале дар ин маврид вожаи **фатила** аслан ба қор намеавад. Мисли ҳамин одами мўяш ҷингаларо **фатиламўй** мегӯянд, аммо агар ўро **пилтамўй** гўем хандаовар мешавад.

Роҷеъ ба асли баромади калимаи **палита** сухан ронда, ба нуктаи зайл равшанӣ андохтан лозим аст: ҳам Тақизода ва ҳам Муин аслан оромӣ ва сурёни будани ин вожа ро таъкид кардаанд. Олими араб Муҳаммад ат-Тунҷӣ дар бораи забони оромӣ мегӯяд: “Забони оромӣ дар Шарқ панҷ қарн пеш аз зуҳури Масеҳ мунташир гашт. Он забони расмии аксари халқҳо, ҳамчунин форсҳо гардид. Онҳо (яъне форсҳо-М.Х.) ҳатто алифбои паҳлавиро аз алифбои оромӣ иқтибос намуданд.Оромиён халқи сомӣ буда, аз ҷануби ҷазираи Арабистон бархостаанд. Онҳо дар бодияи кишвари Шом ва канораҳои ободии он паҳн гардид, бо сокинони маҳаллӣ омезиш ёфтанд. Таъсири

оромӣ то замони пас аз зухури Масеҳ идома ёфт. Дертар оромиён ба диёнаи масеҳӣ гаравиданд ва номи сурёниро касб карданд”. (25, с.82)¹³

Чи тавре ки зикр гардид, дар бораи аслан аз забони оромӣ будани вожаи **палита** бори аввал Доиюлисом изҳори ақида кардааст. Ӯ фарзияро пеш ниҳод, ки вожаи мазкур ба забонҳои форсӣ ва арабӣ бевобаста аз забони асл ворид гардидааст. Агар фикри Доиюлисом пазируфта шавад, пас калимаи **палита** хеле барвақт аз ошурӣ ба форсӣ ворид гардида, пас аз ислом гунаи муарраби он **фатила** низ ба забони модариямон роҳ ёфтааст.

Ҳамчунин метавон ҳаде зад, ки **палита** аввал ба забони форсӣ дохил шуда, аз он ба арабӣ дар шакли **фатила** иқтибос гардидааст ва бо гузашти айём гунаи муарраби он мукарраран ба забони мо ворид шуда, дар баробари **палита** мавриди истифода қарор гирифтааст. Бо назардошти мавҷудияти вожаҳои зиёд, ки аз забони тоҷикӣ ба арабӣ иқтибос шуда, сипас гунаи муарраби онҳо ба забони модарии мо такроран дохил гардидаанд ва дар баробари гунаи аслии қорбасти мешаванд, аз қабилҳои **гавҳар-чавҳар, лол-лаъл, пил-фил** ва ғайра ин фарзия аз эҳтимол дур нест.

Бо назардошти гуфтаҳои боло роҷеъ ба қорбасти калимаҳои мавриди назар дар забони форсии муосир метавон ба хулосаҳои зайл расид:

1. Дар забони форсии муосир ҳам гунаи **палита** ва ҳам гунаи **фатила** ба қор бурда мешавад.

2. Қорбасти гунаи **палита** нисбатан маҳдуд буда, дар фарҳангномаҳои ба мо дастрас он танҳо ба ду маънӣ қорбасти гардидааст.

3. Маъноҳои палитаи ҷароғ ва палитаи ҷароҳат ба ҳар ду вожа, яъне ҳам ба палита ва ҳам ба фатила муштарак аст.

4. Вожаи **палита** дар гуфтугӯи мардуми Эрон бештар роиҷ аст.

5. Вожаи **фатила** бештар дар забони адабӣ ва китобат ба қор меравад.

6. Калимаи **фатила** нисбат ба **палита** дар калимасозӣ, ҳамчунин сохтани ибораҳои фразеологӣ дар забони форсии муосир бино ба маводе, ки дар фарҳангҳои забони форсӣ омадааст, имконияти бештар зоҳир кардааст.

7. Дар забони форсӣ мафҳуми **пилтаи** тоқӣ ва ё чома мутаносибан мафҳуми истилоҳи **пилтакаш** вучуд надорад.

Дар забони муосири тоҷикӣ бошад, вазъият каме дигар аст:

1. Дар натиҷаи таҳфифи садоноки кӯтоҳи “а” дар ҳичои аввал ва “ҷойивазкунии “л” ва “и” калимаи **палита** ба **пилта** табдил ёфтааст.

2. Дар забони муосири тоҷикӣ гунаи аслии калима **палита** тамоман аз байн рафтааст.

3. Дар забони муосири тоҷикӣ ҳам гунаи **фатила** ва ҳам **пилта** ба қор бурда мешавад.

4. Дар забони тоҷикӣ “барҷастагии мудаввар ва печдор”-и сохтмонро (13,6, с. 5137) бо вожаи **фатила/пилта** ифода намеkunанд.

5. Гунаи **фатила** ҳоси забони китобатӣ адабии тоҷикӣ аст.

6. Вожаи **пилта** бошад, ҳам дар забони адабию китобатӣ ва ҳам дар шеваҳои мухталиф ба қор бурда мешавад.

¹³ Барои кӯмак дар тарҷумаи матни арабӣ ба устоди арабинос, мудири кафедраи филологияи арабии факултети забонҳои Шарқ Абдушукур Ғафуров арзи сипос мекунам.

7. Имкониятҳои калимасозии вожаҳои **фатила/пилта** дар забони тоҷикӣ қариб баробаранд, ҳарчанд аз лиҳози услуби қорбаст ин калимаҳо вижагиҳои хурддоранд.

Пайнавишт:

1. Ватвот, Рашидуддин. Латоифу-л-амсол. Таҳия ва тавзеҳи Анварова Маърифат ва Оқилов Оқилбой. -Хуҷанд: Ношир, – 2016. –263 с.
2. Ватвот, Рашидаддин, Латоифу-л-амсол ва тароиф-ул-ақвол. Муқаддима, тасҳеҳ ва таълиқоти Ҳабибаи Донишомӯз. – Техрон, 1376. – 292 с.
3. Инҷуи Шерозӣ. Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ. Дар ду ҷилд. -Машиҳад, 1351.
4. Табрзӣ, Муҳаммадхусайн. Бурҳони қотеъ. Дар панҷ муҷаллад. – Техрон: Амири Кабир, 1357
5. Хусрав, Носир. Куллийёт. Дар се ҷилд. -Душанбе: Эрграф, 2003
6. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Дар ду ҷилд. -М.: Советская энциклопедия, 1969
7. Ромпурӣ, Ғиёсиддин. Ғиёс-ул-лугот. Таҳия, матн бо пешгуфтор, мулҳақот, тавзеҳот ва феҳристи Амон Нуров. Дар се ҷилд. -Душанбе: Адиб, 1988
8. Баҳор Лола Тикчанд. Баҳори Аҷам. Тасҳеҳи Козими Дизфулиён. -Ҷилди севум. -Техрон: Талоя, 1379. – 810 с.
9. Дошолислом, Сайид Муҳаммадалӣ. Фарҳанги Низом. Дар 5 ҷилд. -Техрон: Дониш, 1364.
10. Тақизода. Лузуми ҳифзи форсии фасеҳ. Ёдгор, соли ҷаҳорум, шумораи шашум. Техрон, 1326 ҳ. қ. -С. 1-40
11. Деҳхудо. Луғатнома. Ҷ. 13. -Техрон, 1330 ҳ. ш.
12. Муин, Муҳаммад. Фарҳанги форсӣ. Дар шаш муҷаллад. -Техрон: Амири Кабир, 1375
13. Анварӣ, Ҳасан. Фарҳанги бузурги суҳан. Дар 8 ҷилд. -Техрон: Суҳан, 1381
14. Афшор, Садрӣ. Фарҳангномаи форсӣ. Дар се муҷаллад. -Техрон: Фарҳанги муосир, 1388
15. Амид, Ҳасан. Фарҳанги форсӣ. -Техрон: Амири Кабир, 1379. -1254 с.
16. Персидско-русский словарь. Под редакцией Ю.А.Рубинчика. В 2 томах. -М.: Советская энциклопедия, 1970
17. Айнӣ С. Куллийёт. Ҷ. 12. - Душанбе: Ирфон, 1976. -564 с.
18. Энциклопедияи советии тоҷик. Дар 8 ҷилд. - Душанбе, 1984
19. Наҷот, Доро. Фарҳанги Доро. -Душанбе, 2012. -599 с.
20. Полный русско-таджикский словарь. В двух томах. -Сталинабад: Таджикское государственное издательство, 1933
21. Луғати тоҷикӣ-русӣ. Дар зери таҳрири М.В. Раҳимӣ ва Л.В. Успенская. - М.: Нашириёти давлатии луғатҳои хориҷӣ ва миллӣ, 1954. -780 с.
22. Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ. -Душанбе, 2006-813 с
23. Фёдорова Т. -Современный словарь иностранных слов. -М.: ЛадКом, 2013. -703 с.
24. Узбек тили эзоҳи луғати. Тўртинчи дҷилд. - Тошкент: Давлат илмий нашириёти, 2008-606 с
25. ат-Тунҷӣ, Муҳаммад. ал-Муарраб ва-д-дахил фи-л-лугати-л- арабияти ва одобихо. -Бейрут, 205.-264 с.

Reference Literature:

1. Vatvot, Rashiduddin. Latoifu-l-amsol. Preparation, correction and commentaries by Anvarova Ma`rifat and Oqilov Oqilboy. - Khujand: Publishing-house, - 2016. – 263 pp.

2. Vatvot, Rashiduddin. *Latoifu-l-amsol and Tarof-ul-aqvol. Introduction, correction and commentaries by Habibai Donishomuz.* – Tehran, 1376 hijra. – 292 pp.
3. Injui Sherozi. *Jahongiri's Dictionary. In two volumes.* – Mashhad, 1351 hijra.
4. Tabrezi, Muhammadhusayn. *Burhoni Qote'. In five volumes.* – Tehran: Great Amir, 1357 hijra.
5. Khusrav, Nosir. *Kulliyot (Collection of compositions). In three volumes.* – Dushanbe: Ergraph, 2003.
6. *Tajik Language Dictionary. In two volumes.* – Moscow: Soviet Encyclopedia, 1969.
7. Rompuri, Ghiyosiddin. *Ghiyos' Dictionary. V.1. – preparation of the text, introduction, appendices, indications by Amon Nurov. In three volumes.* – Dushanbe: Man-of-Letters, 1988.
8. Bahor Lola Tikchand. *Bahori Ajam. Corrected by Kozimi Dizfuliyon. The third volume.* – Tehran: Taloya, 1379 hijra. – 810 pp.
9. Doiyulislom, Sayid Muhammadali. *Nizom's Dictionary. In five volumes.* – Tehran: Knowledge, 1364 hijra.
10. Taqizoda, Yodgor. *Necessity of Care Aimed at Literary Persian / the fourth year, issue 6.* – Tehran, 1326 hijra. – pp. 1 – 14.
11. Dekhudo, Dictionary. – V.13. – Tehran, 1330 hijra.
12. Muin, Muhammad. *Persian Dictionary. In six volumes.* – Tehran: Great Amir, 1375 hijra.
13. Anvari, Hasan. *Big Interpretation Dictionary. In eight volumes.* – Tehran: Speech, 1381 hijra.
14. Afshor, Sadri. *Persian Dictionary. In three volumes.* – Tehran: Modern Culture, 1388 hijra.
15. Amid, Hasan. *Persian Dictionary.* – Tehran: Great Amir, 1379 hijra. – 1254 pp.
16. *Persian-Russian Dictionary. Under the editorship of Yu.A. Rubinchik. In two volumes.* – Moscow: Soviet Encyclopedia, 1970.
17. Ayni, S. *Collection of Compositions.* – V.12. – Dushanbe: Cognition, 1976. – 564 pp.
18. *The Tajik Soviet Encyclopedia. In eight volumes.* – Dushanbe, 1984.
19. Najot, Doro. *Doro's Dictionary.* – Dushanbe, 2012. – 599 pp.
20. *Comprehensive Russian-Tajik Dictionary. In two volumes.* – Stalinabad: Tajik state publishing-house, 1933.
21. *Tajik-Russian Dictionary. Under the editorship of M.V. Rakhimi, L.V. Uspenskaya.* – M.: Publishing-house of dictionaries in foreign languages, 1954. – 780 pp.
22. *Tajik-Russian Dictionary.* – Dushanbe, 2006. – 813 pp.
23. Fyodorova T. *Modern Foreign Words Dictionary.* – Moscow: LadCom, 2013. – 703 pp.
24. *Uzbek Interpretation Dictionary.* – V.4. – Tashkent: State publishing-house, 2008. – 606 pp.
25. At-Tunji, Muhammad. *al-Muarrab va-d-dakhil fi-l-lighti-l-arabiya va odobiho (Murranb and Borrowed Words' role in the Arabic language).* – Beirut, 2005. – 264 pp.